

DOMNIA LUI ȘTEFAN CEL MARE ÎN CONTEXT INTERNAȚIONAL*

MIRCEA SOREANU**

Politica externă a lui Ștefan cel Mare¹ a trebuit să țină seama de faptul că Moldova era, în acea vreme, încadrată de un adevărat cadrilater de forțe: tradiționalele mari puteri învecinate – Polonia și Ungaria –, Hanatul Crimeii și noul venit, care încetul cu încetul își va impune în zonă forța sa covârșitoare – Imperiul otoman.

Ștefan cel Mare a reușit să asigure, prin lupte grele, dar și prin abilitate diplomatică, independența Moldovei, deși a trebuit să facă față unor agresiuni ale unor oști mult superioare numeric, venite din toate cele patru puncte cardinale, reprezentând statele prezentate mai sus. Cum se explică faptul că domnul a pus capăt oricăror forme de dependență vasalică față de Ungaria și Polonia, tributul plătit Porții otomane² constituind în fapt doar răscumpărarea păcii? Răspunsul ar fi că marele Ștefan, prin calitățile sale cu totul excepționale, cârmuirea înțeleaptă, curajul ieșit din comun cu care și-a înfruntat inamicii, luând parte, nu o dată, direct la lupte și prin marile victorii pe care le-a obținut pe câmpul de luptă a adus Moldova la apogeul puterii și prestigiului ei³. Și toate acestea în condițiile marilor succese obținute de Cuceritorul (Fatih) Mehmed al II-lea, urmate de cele ale succesorilor săi Bayezid al II-lea și Selim I, care au fost apreciate de decanul turcologilor, Halil İnalcık, ca având drept rezultat definitivă fondare a Imperiului otoman⁴.

* Publicat în „R.I.M.”, n-r 3 (83) – 2004, București, pp. 59-64.

** Doctor în istorie, redactor la „R.I.M.” București.

¹ Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale ale Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în „R.d.I.”, 35, nr. 5-6, 1982; idem, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare: puncte de reper*, în „R.d.I.”, 28, nr. 1, 1975; idem, *Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457-1504)*, București, 2003.

² Cf. Mihai Maxim, *Țările Române și înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu*, București, 1993; Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii”. Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în „A.I.I.A.X.I.”, 17, 1980.

³ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1999, p. 107.

⁴ Halil İnalcık, *Imperiul otoman. Epoca clasică 1300-1600*, ediție și studiu introductiv de M. Maxim, traducere, notă, completarea glosarului și indicelui de Dan Prodan, București, 1996, p. 68.

Astfel, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, pentru Europa Centrală și de Sud-Est se poate vorbi, în principal, de rezistența împotriva expansiunii otomane⁵, amenințare mai veche, care însă ajunsese la cote alarmante în timpul sultanului Mehmed al II-lea. După grava înfrângere de la Varna (1444), voievodul Transilvaniei, Iancu de Hunedoara, din 1446 guvernator al Ungariei, a reluat ofensiva în Balcani, în cooperare cu Gjergj Kastrioti (Skanderbeg), eroul albanez al rezistenței antiotomane. Această ofensivă s-a încheiat însă printr-o nouă înfrângere la Kosovopolje (1448).

Faima de Cuceritor (Fatih) a sultanului Mehmed al II-lea s-a datorat cuceririi Constantinopolului, la 29 mai 1453⁶. Prin această mare victorie era mult facilitată legătura între cele două provincii otomane din Asia și Europa – Anatolia și Rumelia. Campaniile militare terestre ce au urmat au avut un randament ridicat și ca urmare a ușurinței mult sporite cu care se efectuau mișcările de trupe între părțile asiatică și europeană ale imperiului. Ocuparea Constantinopolului a înlesnit acțiunile navale otomane în răsăritul Mării Mediterane, în Marea Neagră și, bineînțeles, în Strâmtoarea, consolidarea Imperiului otoman desăvârșindu-se „*în jurul unei capitale ideal așezate*”⁷.

Ofensiva dezlănțuită a oștilor otomane, conduse de Cuceritorul Constantinopolului – cetate care constituia o adevărată „cheie” a Mării Negre –, a fost stopată mai întâi la Belgrad (1456), de Iancu de Hunedoara, care a respins asaltul oastei otomane, provocându-i pierderi grele. Marele erou transilvan fiind ucis de ciumă în același an, otomanii au finalizat cucerirea Serbiei în 1458-1459. În 1462 sultanul nu a putut obține o victorie decisivă asupra lui Vlad Țepeș, domnul Țării Românești, fiind nevoit, în fața vitejiei legendare a domnului muntean, să recurgă la arma politică, înscăunându-l pe Radu cel Frumos, fratele lui Vlad Țepeș. Nemulțumiți de măsurile extrem de dure pe care le utiliza Vlad, boierii l-au acceptat ca domn pe favoritul sultanului. Cu toate acestea, după cum aflăm din memoriile „ienicerului sârb”, Mehmed al II-lea era conștient de faptul că „*atâta vreme cât Chilia și Cetatea Albă le țin și le stăpânesc românii, iar ungurii Belgradul sârbesc, noi nu vom putea avea nici o biruință*”⁸.

În Levant însă, sultanul Mehmed al II-lea a avut un succes deplin: a cucerit colonia genoveză de la Amastris (1460), de pe coasta nordică a Anatoliei, apoi, în anul următor, a anexat emiratul Kastamonu cu portul Sinope și a intrat triumfător în Trapezunt (1461), ultimul stat bizantin, desăvârșind stăpânirea Imperiului otoman asupra întregului țărm sudic al Mării Negre. Oștile sultanului au cucerit apoi, în Balcani, despotatul Moreei, în două campanii (1458 și 1460), regatul Bosniei (1463) și au anexat Herțegovina (1465), până atunci autonomă. De asemenea, au cucerit insulele Lesbos (Mitilene) și Thasos (1462).

⁵ Ș. Papacostea, în *Istoria României*, redactată de Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Ș. Papacostea, Pompiliu Teodor, București, 1998, p. 184 și urm.

⁶ Vezi S. Runciman, *Căderea Constantinopolului, 1453*, traducere, note, postfață și îngrijire științifică de Alexandru Elian, București, ed. I, 1971, ed. II, 1991.

⁷ Mihai Berza, în *Istoria militară a poporului român*, vol. II, București, 1986, p. 288.

⁸ *Călători străini despre țările române*, volum îngrijit de Maria Holban, București, 1968, p. 128.

Gurile Dunării au reprezentat dintotdeauna o tentație majoră atât pentru marile puteri, cât și pentru țările riverane, constituind o legătură directă cu Marea Neagră. Deținerea controlului asupra acestora aducea mari avantaje strategice, comerciale și financiare. După un asediu eșuat în 1462, Ștefan cel Mare a reușit să cucerească Chilia în 1465, ceea ce a adus Moldova în conflict deschis cu Ungaria, care avusese o garnizoană în cetate, ca putere suzerană a Țării Românești, stăpâna de drept a cetății. Oastea regelui Matia Corvin, venită să pedepsească cutezanța domnului, a fost nevoită – după lupta de la Baia, din noaptea de 14/15 decembrie 1467 – să părăsească fără glorie Moldova, iar regele nu numai că nu a izbutit să-l înlăture pe Ștefan, ci s-a retras, rănit fiind la spate.

La rândul său, Radu cel Frumos, domnul Țării Românești a început ostilitățile împotriva lui Ștefan cel Mare (1469).

Politica antiotomană a domnului Moldovei s-a integrat războiului dintre Imperiul otoman și o largă coaliție condusă de Veneția (1463-1479)⁹. Aeneas Silvius Piccolomini, devenit papa Pius al II-lea, a convocat o Dietă la Mantova (1459) în vederea organizării războiului antiotoman, dar abia la 22 octombrie 1463 a putut promulga războiul sfânt. Alături de Veneția au luptat Ungaria și albanezii conduși de Skanderbeg, care au respins mult timp asalturile otomane asupra cetății Kruja. Un alt aliat al Veneției a fost Uzun Hasan - cel mai mare rival al otomanilor în răsăritul Anatoliei - hanul Akkoyunlu („*Cei cu oile albe*”). Acest stat cuprindea vestul Iranului, nordul Irakului, estul Anatoliei, Azerbaidjanul și Armenia (după ce a învins pe „*Cei cu oile negre*” - emiratul Karakoyunlu) și, din 1469, statul timurid Abu Said¹⁰. În 1472 Ștefan a stabilit, la rândul său, relații cu Uzun Hasan¹¹.

Realizarea alianței între Veneția și Uzun Hasan l-a constrâns pe sultanul otoman să lupte atât în Europa cât și în Asia, ceea ce era contrar strategiei otomane, care cerea evitarea unor lupte pe mai multe fronturi. Cu toate acestea, a obținut victorii importante, datorită unor resurse militare și financiare redutabile: oștile sale au ocupat, la 12 iulie 1470, Negroponte (Eubee), iar în bătălia de la Bașkent/Otlukbeli (11 august 1473) Uzun Hasan a fost înfrânt decisiv de Mehmed al II-lea. La bătălie, în tabăra otomană a participat și un important contingent muntean, de 12.000 de ostași. Acesta este singurul caz cunoscut de participare a unor ostași români la campaniile otomane din Asia¹². Drept urmare, fiind evident că Radu cel Frumos devenise un umil executant al poruncilor sultanului, Ștefan l-a înlocuit cu Basarab (cel Bătrân) Laiotă. Astfel, anul 1473

⁹ N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. III. Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al dezvoltării lor*. în idem, *Studii asupra evului mediu românesc*, ediție îngrijită de Ș. Papacostea, București, 1984, pp. 230-296. Vezi și Ovidiu Cristea, „*Siamo Veneziani poi Christiani*”: *Serenissima și problema cruciadei*, în „R.I.”, s.n., t. 11, 2000, nr. 1-2.

¹⁰ Ș. Papacostea, *Premisele politice ale hegemoniei economice a Imperiului otoman în spațiul Mării Negre (1453-1484)*, în „R.I.”, s.n., t. 10, nr. 1-2, 1999, p. 27.

¹¹ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978, p. 120; idem, *Din trecutul comun româno-iranian*, în idem, *Relații româno-orientale*, București, 1978, pp. 163-168; Arthur A. Vaisman, *Relations roumano-iraniennes*, în „R.R.H.”, t. 8, nr. 4, 1969, pp. 813-814; George Lăzărescu, Nicolae Stoicescu, *Țările române și Italia până la 1600*, București, 1972, pp. 85-86.

¹² M. Maxim, *op.cit.*, pp. 234-235.

marchează începutul conflictului direct dintre Ștefan și Mehmed al II-lea¹³. Otomanii au reacționat prompt, reușind să-l înlăture pe Basarab Laiotă, la 23 decembrie 1473, după care au înaintat până la Bârlad¹⁴.

Cu toate campaniile repetate din Țara Românească, domnul Moldovei nu a reușit să constituie un front comun antiotoman împreună cu domnii munteni (chiar cu cei înscăunați cu ajutorul său), aceștia fiind amenințați permanent și foarte eficient de garnizoanele otomane de la Dunăre. Apreciind aceste campanii militare ca o gravă amenințare pentru posesiunile otomane sud-dunărene, Mehmed al II-lea a trimis o expediție de pedeapsă împotriva lui Ștefan cel Mare, condusă de *beylerbeyi*-ul Rumeliei, Suleiman Hadâmbul. Acesta se afla în campanie în Albania, fiind nevoit să ridice asediul pe care îl instituise asupra cetății Scutari¹⁵. Misiunea sa a fost considerată atât de urgentă, încât a avut loc iarna, fapt cu totul neobișnuit, pentru că, de regulă, ostile otomane încetau ostilitățile începând cu Sf. Dumitru (26 octombrie).

La Podul Înalt (10 ianuarie 1475), Ștefan cel Mare a raportat o mare biruință, rămasă însă fără urmări, pentru că în primăvara aceluiași an Veneția a încheiat un armistițiu de șase luni cu Imperiul otoman. Astfel, Mehmed al II-lea a beneficiat de un răgaz ce s-a dovedit propice pentru îndeplinirea nestânjenită a proiectelor sale pontice în zona Crimeii genoveze. Rând pe rând au fost cucerite Caffa, Tana și Mangup (1475). În același an, otomanii cucereau și insula Samos, în Marea Egee, ce fusese, de asemenea, posesiune genoveză. Anul 1475 a reprezentat nu numai sfârșitul coloniilor genoveze de pe coasta nordică a Mării Negre, ci și impunerea dependenței Hanatului Crimeii de către Imperiul otoman. Tătarii crâmleni au devenit un redutabil instrument militar pentru Poarta otomană, care se va dovedi extrem de eficace și în cazul Moldovei învecinate, constituind, din punct de vedere strategic, o gravă amenințare de flanc¹⁶.

În 1476 atacul tătar l-a determinat pe Ștefan să lase pe ostașii săi răzeși să-și apere familiile și gospodăriile și, în disperare de cauză, domnul Moldovei a adoptat tactica pământului pârjolit¹⁷. La Valea Albă sau Războieni (26 iulie 1476), în fața unor efective moldovenești mult diminuate, Mehmed al II-lea a obținut victoria, însă aceasta nu a putut fi exploatată, cetățile Moldovei, în frunte cu Suceava, Neamțul și Hotinul, rezistând cu succes asediilor oastei sultanului. Amenințat de tătari cu represalii, în cazul

¹³ Vezi Șt.S. Gorovei, *1473 - un an cheie al domniei lui Ștefan cel Mare*, în „A.I.I.A.X.I.”, 16, 1979, pp. 145-149. Pentru evoluția conflictului moldo-otoman, vezi Eugen Denize, *Ștefan cel Mare și luptele cu turcii. O nouă abordare*, în „S.M.I.M.”, XIX, 2001, pp. 115-128.

¹⁴ C. Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, 1324-1881*, vol. I, *Secolele XIV-XVI*, București, 2001, p. 108.

¹⁵ Vezi E. Denize, *Românii între leu și semilună. Războaiele turco-venețiene și influența lor asupra Țărilor Române (secolele XV-XVI)*, Târgoviște, 2003, pp. 106-107.

¹⁶ M. Berza, în *op.cit.*, p. 289.

¹⁷ Ștefan a poruncit ca ierburile și grânele să fie arse. Un martor ocular, Giovanni Maria Angiolello sublinia în memoriile sale: „astfel că sultanul a rămas păcălit deoarece crezuse că găsește țara îmbelșugată în grâne și pășuni, cum este ea într-adevăr, și a găsit-o deșertă de oameni și pretutindeni se ridica un praf de cărbune într-atât încât umplea cerul de fum” (*Călători străini*, vol. I, pp. 135-136).

acordării de ajutor lui Ștefan¹⁸, regele polon Cazimir al IV-lea Jagello s-a rezumat, în 1476, la o atitudine de neutralitate în conflictul dintre Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare¹⁹.

Apelurile lui Ștefan nu au avut ecou nici la Veneția, care, mult slăbită, a încheiat pace cu Poarta otomană (1479). Cu un an înainte murise prețiosul ei aliat, Uzun Hasan (1478) și, în același an, la 16 iunie, otomanii cucereau cetatea Kruja, centrul de rezistență al albanezilor. Marile pierderi, în primul rând financiare, dar și umane, au silit Serenissima să încheie ostilitățile. Veneția plătea un preț foarte ridicat pentru obținerea păcii, în primul rând pentru că s-a socotit invincibilă pe mare, subestimând puternica flotă pe care și-o crease Mehmed al II-lea. Departe de a-i fi încredințată doar o funcție auxiliară, de transport a trupelor și proviziilor, flota otomană trebuia să fie, în viziunea sultanului, un instrument tot atât de redutabil precum forțele terestre, „căci pământ și mare întâlnindu-se sub o singură domnie fac repede ca aceasta să fie cea mai mare”²⁰, după cum nota Critobul din Imbros. Înfrântă, Veneția ceda insulele Eubeea și Lemnos, cetățile Argos și Maina în Peloponez, Kruja și Shkodra (Scutari) în Albania, și trebuia să plătească 100.000 de ducăți și un tribut de 10.000 de ducăți.

Condusă de Ali bey și de Skender bey, oastea otomană a devastat sudul Transilvaniei, în toamna anului 1479, dar a suferit o grea înfrângere pe Câmpul Pâinii²¹ (lângă Orăștie) din partea oștii transilvane având în frunte pe voievodul Ștefan Băthory și pe comitele Timișoarei, Pavel Chinezul.

Pacea cu Veneția a fost exploatată de sultan pentru a pregăti o expediție finalizată cu realizarea unui cap de pod în sudul Italiei. Flota otomană plecată de la Vlora (Valona) a transportat un corp expediționar care, în 11 august 1480, a cucerit Otranto, ce aparținea regatului Neapolului. Salvarea Italiei a venit o dată cu moartea sultanului (4 mai 1481), în septembrie același an Otranto fiind eliberat.

În Imperiul otoman au urmat o puternică revoltă a ienicerilor și inevitabila luptă pentru tron a fiilor sultanului, respectiv Cem și Bayezid. Profitând de anarhia de la Poartă, Ștefan cel Mare a reluat ostilitățile și a înlocuit la domnia Țării Românești pe Basarab cel Tânăr-Țepeluș cu Vlad Călugărul, fiul lui Vlad Dracul. Dar și această victorie s-a dovedit a fi efemeră. Văzând că politica sa nu dă rezultate durabile în Țara Românească, Ștefan cel Mare a ocupat cetatea munteană Crăciuna, de pe Milcov, urmărind să-și consolideze hotarul de la miazăzi.

Bayezid al II-lea a ieșit victorios în lupta cu fratele său Cem. Pentru a-și liniști ostașii și a-și consolida autoritatea, noul sultan a atacat litoralul pontic al Moldovei,

¹⁸ Tahsin Gemil, *Două documente tătărăști referitoare la campania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova*, în „A.I.I.A.X.I.”, 5, 1968, pp. 191-192.

¹⁹ Ven. Ciobanu, *Țările române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 74.

²⁰ Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea, anii 1451-1467*, ed. Vasile Grecu, București, 1963, p. 240.

²¹ Ioan Hațegan, *Bătălia de la Câmpia Pâinii (13 octombrie 1479)*, în „Apulum”, 19, 1978, pp. 261-274; idem, *Pavel Chinezul - un conducător al luptei antiotomane*, în „R.d.I.”, 32, nr. 10, 1979, pp. 1889-1913; Ioan Drăgan, *România din Transilvania în lupta antiotomană din a doua jumătate a veacului al XV-lea*, în „A.I.I.A.C.N.”, 27, 1985-1986, p. 70 și urm.

cucerind, în 1484, Cetatea Albă (Akkerman) și Chilia. Această importantă victorie este considerată un moment decisiv - finalizat în secolul următor, prin cucerirea porturilor georgiene - în procesul de transformare a Mării Negre în „lac otoman”²². Este edificator faptul că sultanul, pentru a avea sorți de izbândă și a desăvârși politica pontică a tatălui său, a recurs la o măsură extraordinară. Printr-un firman acorda timare²³ tuturor celor ce ar fi participat la „*războiul sfânt*” (*djihad*) împotriva Moldovei. Adică și raialelor (țăranilor contribuabili), nu numai timariștilor („*feudalilor*”), care în mod normal erau cei ce participau la campaniile militare²⁴.

Fratele sultanului, Cem, și-a găsit mai întâi refugiu în Egipt și mai apoi în Rhodos. Pentru a evita un nou război civil, sultanul Bayezid al II-lea a plătit cavalerilor ioiniți și apoi papei 45.000 de ducăți anual pentru a-l ține prizonier pe Cem. După moartea acestuia (1495), Poarta a declanșat un nou război împotriva Veneției (1499-1502), luând în stăpânire porturile venețiene Lepanto, Modon și Coron²⁵.

Ștefan a încercat să-și recupereze cele două cetăți-porturi, considerate „chei” ale Moldovei. Pentru a obține ajutorul Poloniei, domnul a prestat personal, la Colomeea, omagiul de vasalitate regelui polon Cazimir al IV-lea Jagello (1485). Beneficiind de concursul unui corp de oaste polon, Ștefan a înfrânt, la Cătlăbuga (1485), oastea otomană pătrunsă în țară în lipsa domnului, aflat în Polonia. Cu toate că în bătălia de la Șcheia (1486) împotriva otomanilor Ștefan s-a aflat în mare pericol, până la urmă a obținut biruința.

Întrucât Polonia a încheiat pacea cu Imperiul otoman, voievodul moldovean, silit de împrejurări, a reluat plata haraciului față de Poartă (1489). De asemenea, Ștefan s-a împăcat cu regele Ungariei, primind de la Matia Corvin cetățile Ciceiu (cu un întins domeniu) și Cetatea de Baltă. La moartea lui Matia, la tronul ungar i-a urmat Vladislav al II-lea, regele Boemiei, fiul regelui polon Cazimir al IV-lea. Succesorul acestuia din urmă în Polonia (din 1492), regele Ioan Albert, avea drept obiectiv înlăturarea lui Ștefan - redevenit aliatul Ungariei - și înlocuirea sa la tronul Moldovei cu Sigismund, fratele său mai mic, urmând a conduce apoi o expediție în vederea alungării otomanilor din Chilia și Cetatea Albă²⁶.

Între 26 și 30 octombrie 1497, la Codrîi Cosminului, Lențești și Cernăuți, Ștefan cel Mare a dat puternice lovituri oastei polone, care s-a întors înfrântă în regat. Tratatul

²² Vezi și Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră*, II, București, 1988, p. 295; Ș. Papacostea, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare: puncte de reper*, p. 25. Vezi și E. Denize, *Începuturile problemei Basarabiei. Ștefan cel Mare*, în „S.M.I.M.”, XVI, 1998, p. 39.

²³ „Feude” de ale căror venituri se bucurau spahii, posesori condiționați în schimbul serviciului militar.

²⁴ M. Maxim, *op.cit.*, p. 113. Pentru cauzele expediției vezi și Nicoară Beldiceanu, *La conquête des cites marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayezid II*, în „S.O.F.”, 23, 1964, p. 55; Ștefan Andreescu, *Cu privire la ultima fază a raporturilor dintre Moldova și Genova*, în „A.I.I.A.X.I.”, 19, 1982, pp. 210-217; Șt.S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii”*, pp. 640-642; Mihnea Berindei, *L'Empire ottoman et la „route moldave” avant la conquête de Chilia et de Cetatea Albă (1484)*, în „R.R.H.”, XXX, no. 3-4, 1991, p. 187; T. Gemil, *România și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991, p. 134.

²⁵ Halil Inalcık, *op. cit.*, p. 76.

²⁶ Gh. Duzinchevici, *Războiul moldo-polon din anul 1497. Critica izvoarelor*, în „S.M.I.M.”, VIII, 1975, pp. 11-13.

de pace moldo-polon (1499) de la Hârlău confirma deplina egalitate între cele două state, anulându-se constrângerile asumate de Ștefan la Colomea.

Ungaria s-a aliat în 1501 cu Veneția, aflată în război cu Poarta din 1499. Tratatul de pace din 1503 dintre Ungaria și Imperiul otoman cuprindea, de asemenea, Moldova și Țara Românească. Astfel, cele cinci decenii de lupte cu Poarta, după ce aceasta a cucerit Constantinopolul, au consemnat eșecul ideii de coaliție antiotomană.

La moartea lui Ștefan cel Mare (2 iulie 1504), acum cinci secole, Moldova se afla la apogeul puterii și prestigiului ei, fiind încununată de o glorie militară fără precedent, fondată pe o apreciazabilă putere economică și însoțită și de o înflorire a culturii și a artelor. Venite dinspre toate azimuturile, atacurile marilor puteri învecinate au primit o replică pe măsură. Astfel, după o mărturie a lui Ștefan, făcută către sfârșitul domniei sale (1502) medicului Venetian Matteo Muriano, „eu sunt înconjurat de dușmani din toate părțile și am purtat 36 de lupte de când sunt domnul acestei țări dintre care am fost învingător în 34 și am pierdut 2”²⁷.

THE REIGN OF STEPHEN THE GREAT IN INTERNATIONAL CONTEXT (Summary)

When Stephen the Great died (July 2nd, 1504), five centuries ago, Moldavia was at the climax of its power and prestige, being renowned with an unprecedented military glory, and also benefiting of flourishing culture and arts. Stephen managed to secure through difficult battles, but also through diplomatic skills, the independence of Moldavia, although he had to face aggressions of much more numerous armies that came from the four points of the compass> Hungarian in the West, of the Ottoman Empire in the South, of the Crimean Khanate in the East, and Polish in the North.

It is remarkable the exceptional courage he faced his enemies with, making evident his successful policy that remained in historical annals, in a time when the armies of Hungary and Poland were very strong and the Ottoman Empire, through its Conqueror (Fatih) of Constantinople, Mehmed the IInd, had obtained important favorable results against Genova, Venice and its allies, against the powerful Uzun Hasan in Asia, the Western.

²⁷ *Călători străini*, vol. I, pp. 148-149.